

GENEL BİLGİ

Devlet Başkanı	Omar Hassan Ahmed al-Bashir (1993'ten beri)
Yönetim Şekli	Cumhuriyet
Yüzölçümü	1.861.484 km ²
Nüfusu	36.787.000
Okuma yazma oranı	% 61,1
Dil	Resmi Dil Arapça ve İngilizce'dir.
Başlıca Şehirler	Hartum (Başkent)
Para Birimi	Sudan Poundu
Kur	1 USD = 5,68 Sudan Poundu
Zaman Dilimi	GMT +2 (Türkiye ile aynı)

İngiltere'den bağımsızlığını kazandığı 1956 yılından bu yana Sudan, İslami yönetimleri destekleyen askeri rejimlerin hakimiyetinde olmuştur. Bağımsızlığını kazandığı tarihten bu yana 1972 ve 1983 yıllarında iki iç savaş geçiren ülkede, 2002-2004 yıllarında çeşitli anlaşmaların imzalanmasıyla barış görüşmeleri ivme kazanmış olup en son Ocak 2005'de imzalanan Kuzey/Güney Kapsamlı Barış Anlaşması ile Güney Sudanlı isyancılara akabinde bağımsızlık için bir referandum yapılmak üzere 6 yıllık özerklik tanınmış olup söz konusu referandum Ocak 2011'de gerçekleştirilmiş ve halkın yaklaşık %99'u bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. Güney Sudan'ın bağımsızlığı Temmuz 2011'de ilan edilmiştir.

GENEL EKONOMİK DURUM

1999 yılında ham petrol ihraç etmeye başlayan Sudan ekonomisi petrol üretimindeki artış, yüksek petrol fiyatları ve doğrudan yabancı yatırımların etkisiyle büyüme göstermiş; 2006, 2007 yıllarında büyüme oranı %9 olarak kaydedilmiştir. Bununla birlikte 2007 yılındaki finans krizinin etkisiyle büyüme 2009'da %4,7, 2010'da ise %3 oranında gerçekleşmiştir. 2011 ve 2012 yıllarında da düşmeye devam etmiş, sırasıyla %-1,2 ve %-3 oranlarında büyüme kaydedildiği görülmektedir. 2013 yılında ise ekonomik büyüme %3,4 oranında kaydedilmiştir. İstihdamın %80'ine, GSYİH'nin ise üçte birine katkıda bulunan tarım sektörü hâlâ ülkede en önemli sektördür. Tarım sektöründe susam ve hayvancılık ön plandadır. Uzun yıllar süren iç savaş, Darfur sorunu ve temel altyapı eksikliği neticesinde halkın büyük bölümü yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Bununla birlikte petrol sektörü büyümenin önemli bir motoru olmaya devam ederken hizmetler ve altyapı hizmetleri de ekonomide önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Ülkeyi Ocak 2011'de gerçekleşen referanduma götüren süreçte Sudan para birimi önemli ölçüde değer kaybetmiş olup Sudan Merkez Bankası Sudan Poundu'nun değerini korumak için para piyasasına müdahale etmiş ve Sudan hükümeti ülke içinde aşırı döviz talebini sınırlandırmaya yönelik önlemler almıştır.

TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER

	2009	2010	2011	2012	2013
GSYİH (milyar \$)	53,1	65,6	67,3	63	70,1
GSYİH Büyüme (%)	4,7	3	-1,2	-3	3,4
Enflasyon (%)	13,4	15,4	18,9	38,7*	16,3*
İhracat (milyar \$)	8,2	11,4	9,7	4,6*	4,4*
İthalat (milyar \$)	8,5	8,8	8,2	6,5*	6,7*
Döviz Kuru (ort, SP:\$)	2,32	2,31	2,68	4,4	5,6
Cari Denge (GSYİH %)	-9,6	-2,1	-0,4	-10,4	-10,6
Dış Borçlar (GSYİH %)	72,1	73,1	70,5	94,5	90,9

Kaynak: IMF Data Mapper, EIU, The World Bank (* tahmini rakamlar)

Hükümet, 1997 yılında ekonomi politikalarında ciddi bir değişikliğe gitmiş IMF'nin kontrolünde kapsamlı bir ekonomik reform ve yapısal değişim programı uygulamaya koymuştur. Program, makroekonomik göstergeleri istikrara kavuşturma, özelleştirme, büyümeye hız verme, bankacılık sektöründe reform yapma, ticareti serbestleştirme ve döviz kısıtlamalarını kaldırma gibi amaçlar taşımaktadır. Özelleştirmedeki yavaş ilerlemeye rağmen program, IMF'den büyük övgü almıştır. 2001 yılında hükümetin mali kontrolü elinden kaçırması ile birlikte IMF'ye kredi geri ödemesinde zorlanan Sudan, sıkı bir para politikası ile birlikte yeniden ekonomisini toparlamayı başarmıştır. Genel olarak, reform programı enflasyonun hızlı bir şekilde düşmesini (3 haneli rakamlardan %10'lara), kurun sabitlenmesini, büyümenin hızlanmasını, mali dengenin kurulmasını sağlamıştır. Bu süreçte ülkedeki yabancı yatırımlar da hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. IMF'nin programının yürürlüğe girmesi ile, 1997 ile 2010 yılları arasında yıllık ortalama %6'lık bir büyüme oranı yakalanmıştır. Ancak 2011 yılında Güney Sudan'ı bağımsızlığa götüren süreçte büyüme önemli ölçüde azalmıştır. Tarım, petrol endüstrisi gelişene dek ülkenin büyümesine en fazla katkıda bulunan sektör olmuştur.

GSYİH'NİN BİLEŞENLERİ (2013)

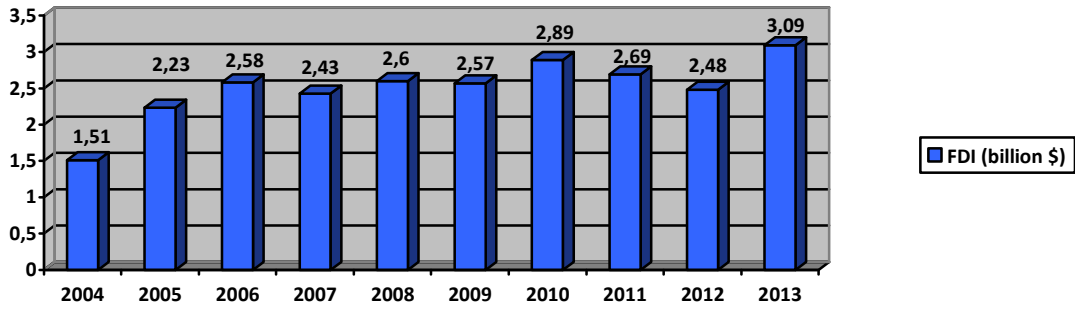
SEKTÖRLER	%
Tarım	27,4
Sanayi	33,6
Hizmetler	39

Kaynak: CIA

IMF reform programı özellikle bankacılık sektöründe yeni düzenlemeler getirmiştir. 2000 yılında uygulamaya konan reformlar sayesinde bankalar güçlendirilmiş ve daha sıkı bir denetim mekanizması getirilmiştir. Ekonomik büyümeyi desteklemek için hem yerli hem de yabancı yatırımların artması desteklenmiş ve daha önce sadece kamuya ait alanlara yatırım yapılmasına izin verilmiştir. Özelleştirme programı 1990'ların ilk yarısında başlamış, 190 tane kamu kurumu satışa çıkarılmıştır. 1993-95 yılları arasında bu kurumların sadece 17 tanesi satılmış ve Ulusal Elektrik Şirketi, Sudan Havayolları gibi kilit kurumların satışı yapılamamıştır. Ancak özellikle Atbara Çimento Şirketi, Hartum Bank, Mobitel ve Nehir Ulaşım A.Ş.'nin son yıllardaki satışları; özelleştirme konusunda büyük atılımlar olmuştur.

Petrol ihracatının 2000 yılından itibaren süregelen pozitif ivmesiyle gelirler ve harcamalarda ciddi artışlar gözlemlenmiştir. 2008'de hükümet harcamalarının yarıya yakını, o yıllarda yarı özerk bir yapıya sahip olan Güney Sudan Hükümeti'ne gönderilmiş, bundan dolayı aynı yıl bütçe açığı GSYİH'nin %2,4'üne kadar yükselmiştir.

Sudan hükümeti petrol, enerji ve telekom sektörlerinde yabancı yatırım çekme konusunda başarı göstermiştir. UNCTAD'ın verilerine göre ülkeye 2004 yılında 1,5 milyar dolar olan doğrudan yabancı sermaye girişi 2005 yılında 2,2 milyara yükselmiş ve daha sonraki yıllar itibariyle artarak 2013 yılında 3,1 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

Ülkeye en fazla yabancı sermaye Çin, Malezya ve Hindistan'dan girmektedir. Bu ülkelerin petrol sektöründeki varlıklarını daha da artırmaları beklenmektedir.

BAŞLICA SEKTÖRLER

• Tarım Sektörü

Tarım sektörü, istihdama katkısı açısından birinci, ihracat açısından ise ikinci en büyük ekonomik sektördür. Petrol sanayinin önem kazanmaya başlamasından önce ülkenin ihracat gelirlerinin %80'ini oluşturmakta olan tarım sektörü, IMF tahminlerine göre çalışan nüfusun yaklaşık üçte ikisine iş imkanı sağlamaktadır. Göçebe

hayvancılık ve küçük ölçekli, kuru tarım ülkenin genelinde, özellikle de temel üretim biçimini oluşturdukları güney bölgesinde yaygındır. Mavi Nil, Beyaz Nil ve Atbara nehirlerinden suyun temin edildiği büyük sulama projeleri ile mekanize projeler ise daha çok kuzey bölgesinde önemlidir.

Giderek artan önemine rağmen tarım sektöründe yapılan yatırımların yetersiz olması sektörün temel altyapısında bozulmalara yol açmıştır. 2001 yılında yaşanan kıtlığın ardından gıda üretimi için kullanılan alanı genişletmek yönünde girişimler yurtiçi tüketimine yönelik gıda üretiminde artış sağlamıştır.

Pamuk, geleneksel olarak Sudan'ın en önemli ihracat ürünü olmakla birlikte ihracat gelirlerine katkısı son yıllarda azalma eğilimi göstermiştir. 1996 yılında en önemli tarımsal ihracat kalemi olarak susam, pamuğun yerini almıştır. Her iki ürünün petrol dışı ihracat kalemlerine katkısı toplam %40'dır.

Süpürge darısı Sudan'ın temel tahıl ürünü olmakla birlikte, üretimi iklim koşullarına ve ürün için kullanılan sulanan arazi miktarına göre değişiklik göstermektedir. Sudan'da bunlara ek olarak buğday üretimi de yapılmaktadır. Ayrıca meşrubat ve benzeri ürünlerin üretiminde yaygın olarak kullanılan Arap zamkı da Sudan'ın ihraç ettiği diğer önemli ürünler arasında yer almaktadır.

Sudan'ın iklimi ile toprak ve su kaynaklarının gösterdiği çeşitlilik, yıl boyunca özellikle kış aylarında çok çeşitli bahçe bitkisinin yetiştirilmesine imkan vermektedir. Sudan'da sebze ve meyve üretiminin özellikle kış aylarında gerçekleşmesi, bu aylarda Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde bu ürünlerin yetişmiyor olması, Sudan'a ihracat açısından büyük avantaj sağlamaktadır. Sudan'da üretimi yapılan Arap ve Avrupa ülkelerinde büyük talep gören başlıca bahçecilik ürünleri, mango, limon, greyfurt gibi meyveler ile soğan, patlıcan, acı biber, bamya ve salatalık gibi sebzelerdir. Ayrıca bütün yıl boyunca kavun, karpuz üretimi mümkün olduğu gibi domates, havuç, roka, maydanoz, dereotu, fasulye ve Sudan'a özgü bir meyve olan juafa bol miktarda yetişmektedir.

• **Ormancılık ve Hayvancılık Sektörleri**

Sudan'daki ormanlardan Arap zamkı gibi ormancılık ürünlerinin yanı sıra kırsal nüfus için hayati öneme sahip bir enerji kaynağı olan odun kömürü de temin edilmektedir.

Canlı hayvan sektörü tarımsal ekonominin giderek daha önemli bir kısmını oluşturmakta olup en hızlı büyüyen petrol dışı ihracat sektörü olarak ihracata yönelik tarımsal üretimin yerini almıştır. Hükümet teşvikleri sonucunda deve, keçi, koyun ve sığır başta olmak üzere ticari canlı hayvan üretiminde bir artış yaşanmıştır.

Sudan, Afrika ve Arap ülkeleri içerisinde hayvan sayısı bakımından en zengin ülkelerden birisidir. Toplam hayvan varlığının yaklaşık 139 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu varlığın %90'ından fazlası göçebelerin elindedir.

Canlı hayvan, et ve deri Sudan'ın ihracatında önemli bir yer tutmaktadır. Kıyı ve iç sulardaki toplam balık rezervlerinin ise 110 bin ton olduğu tahmin edilmektedir. Bu rezervlerin yaklaşık 9 bin tonunu Kızıldeniz'deki derin su balıkları oluşturmaktadır.

Sudan'ın hayvan varlığı ve tabii otlakları, endüstriyel yemlerin, hormonların, gübrelerin ve çevre kirliliğinin neden olduğu hastalıklardan ari oluşu ile karakterize

edilmektedir. Bu nedenle, canlı hayvan, et ve deri, dış pazarlarda büyük bir talebe sahip olup, Sudan'a önemli döviz getirisi sağlamaktadırlar.

Çayır, otlak ve meralar Sudan'ın yüzölçümünün %10'unu oluşturmaktadır. Ayrıca ekilip biçilen tarım alanlarında hasattan sonra hasat artıkları geleneksel olarak otlatılmaktadır. Bunların yanısıra Sudan'da mezbahalar mahalli idarelerin kontrolünde olup geleneksel, yarı mekanize, tam mekanize ve ihracata uygun kesim yapılan mezbahalar vardır. Bu mezbahalardan en önemlileri Hartum Eyaleti'ndeki Kadaru ve Omdurman mezbahalarıdır. Sudan menşeli etler lezzetleri, hormon ve antibiyotikler gibi kimyasal maddeleri içermemeleri ile tanınmaktadır.

Sudan'da Tarım ve Hayvancılık Sektörlerindeki Yatırım Alanları:

Sudan'da tarım ve hayvancılık sektörlerinde ülkemiz için aşağıda yer alan sektörlerde yatırım fırsatları bulunmaktadır:

1. Et üretimi amaçlı sığır ve koyun çiftliklerinin kurulması,
2. Et ve et ürünlerinin soğutulması ve dondurulması,
3. Modern mezbaha inşaatı ve kesilen hayvanların bütün ürünlerinden yararlanılması (konsantre, yem, gübre, tutkal ve diğerleri),
4. Süt ve süt ürünleri üretimi için koyun ve keçi yetiştiriciliği (Sudan Hükümeti ülkenin süt ve süt ürünleri üretiminde kendine yeterli olması ve üretim fazlasının ihraç edilebilmesi için girişimcileri desteklemektedir.),
5. Mahalli ihtiyaçları karşılamak için yumurta ve et tavukçuluğu,
6. Balıkçılık ve balık çiftlikleri, midye üreticiliği, Kızıldeniz ve tatlı sularda balık unu üreticiliği,
7. Kurutulmuş balık üreticiliği,
8. Konserve balık ve et üretimi,
9. Yem bitkileri yetiştiriciliği,
10. Sorgum, buğday, susam gibi tahılların saplarından, yerfıstığı kabuklarından ve diğer bitki artıklarından yem üretimi,
11. Şeker kamışı artıkları, melas, yağlı tohumların küspeleri gibi sanayi ürünleri artıklarından yem yapılması.
12. Veteriner ilaçları üretimi,
13. Aşı üretimi ve
14. Yüksek verimli melez tavuk ve civciv ithalatı, elektrikli kuluçka makinası, kümes hayvancılığında kullanılan alet ve makineler, balık unu yapımında kullanılan makineler, balıkçılıkta kullanılan ağ, iğne gibi araçlar ile hayvansal ürünlerin ambalajlanmasında kullanılan makina ve sarf malzemelerinin ithalatı, imalatı gibi hayvan çiftliklerinin ihtiyaç duyduğu hizmetlerin karşılanması.

• İmalat Sanayii

Ülkede imalat sanayii fazla bir büyüme sergileyememiş olup sektörde yatırım, kalifiye eleman ve hammadde sıkıntısı yaşanmaktadır. Sudan'ın mevcut sanayiinde üretim verimsiz, kullanılan teknoloji ve makineler eskidir. Dolayısıyla, imalat sanayi çok düşük kapasitelerle çalışmakta ve iç piyasanın ihtiyacını karşılayamamaktadır. Makine üretimi yok denecek kadar az olup ihtiyacın büyük çoğunluğu ithalat yoluyla temin edilmektedir. Mevcut tesislerin çoğu geleneksel yöntemlerle üretim yapmaktadır ve kapasite kullanım oranları çok düşüktür.

En başarılı üretim şeker rafinerisi başta olmak üzere gıda işleme sektöründe yapılmaktadır. Rafine şeker üretimi şu anda yurt içi talebi aşmakta olup Sudan'ı Arap dünyasının yegane net şeker ihracatçısı konumuna getirmektedir.

Tekstil sektöründe üretilen belli başlı mallar; kumaş, trikolar, battaniyeler ve konfeksiyon mallarıdır. Tekstil endüstrisi finansal mekanik ve teknik birçok sorunla karşı karşıyadır. Elektrik enerjisi kısıntıları da bu sektörün gelişmesini engelleyen bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sudan Giad City sanayi bölgesinde yerleşik küçük bir otomobil sanayii geliştirmiş durumdadır. Farmasötik, elektrikli ürünler, çimento, boy, meşrubat ve un da Sudan'ın diğer küçük ölçekli sanayileri arasında yer almaktadır.

Sudan'ın geniş arazileri, mevsimlerinin ve ürünlerinin farklılığı tarımda yapılacak yatırımları teşvik eder niteliktedir. Tarımın sanayileşmesi özellikle de gıda üretimi için Sudan kapılarını yatırımcılara açmıştır. Günümüzde bu alanda faaliyet gösteren fabrikalar iç talebi karşılayamamakta ya da yetersiz üretim kapasitesi ile çalışmaktadır.

Modern cam üretimi Sudan'da 1959 yılında başlamıştır. Günümüzde ülkede pek çok cam fabrikası bulunmaktadır fakat bu fabrikaların birçoğu düşük kapasite ile çalışmaktadırlar. Diğerleri ise gıdalar, içkiler, parfüm ve ilaçlar için şişeler üretmektedirler.

- **Ulaştırma**

Sudan'ın karayolu altyapısı yetersizdir. 20.000 – 25.000 km uzunluğunda olan karayolunun sadece 3.000-3.500 km.si asfaltlanmış durumdadır. Yeni asfaltlama çalışmaları Dünya Bankası, Arap Para Fonu ve diğer Arap kalkınma ajanslarının verdiği kredilerle desteklenmektedir. Sudan Limanı ülkenin en önemli ticari limanıdır. Sudan havayolları iç hatlarda monopoliye sahiptir. Dış hatlarda ise British Airways, Emirates, KLM ve Lufthansa gibi yabancı havayolu şirketleri giderek artan bir şekilde faaliyet göstermeye başlamışlardır. Sudan hükümeti, 2013 yılı içerisinde Çin'in yardımı ile ülkedeki demiryolu ağını genişletme kararını açıklamıştır.

- **Telekomünikasyon Sektörü**

Ülkede telefon, faks, teleks ve internet gibi hizmetler mevcuttur. Posta ve telgraf devletin bünyesinde dir. Ayrıca bu alanda hizmet veren özel şirketler de bulunmaktadır.

- **İnşaat Sektörü**

Geçen on yılda kırsal kesimlerden kentlere doğru yaşanan hızlı göç nedeniyle ülkenin konut stoku konusunda net tahminler elde etmek mümkün olmamaktadır. Sektör, 2000'den bu yana genel ekonomik büyümedeki artıştan olumlu etkilenmiş olup GSYİH'nin yaklaşık %9'unu oluşturmaktadır.

Sektörde önümüzdeki yıllarda Hartum'un yeniden geliştirilmesi planı sayesinde büyük bir patlama yaşanması beklenirken Fiziksel Planlama ve Kamu Hizmetleri Bakanlığı bu sürecin 7 milyar dolara yakın tutabileceğini açıklamıştır.

- **Enerji Sektörü**

Petrol: Sudan'da petrol üretimi 1960'lı yıllarda off-shore (Kızıldeniz) alanlarda başlatılmıştır. Ancak bu üretim çok cüzi bir düzeyde kalmıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda Çin, Malezya ve Kanada firmalarının Sudan'da petrol arama faaliyetleri sonucunda ülkede önemli miktarda petrol rezervleri olduğu ortaya çıkmıştır.

1999 yılında Bentui-Suakin (ülkenin orta güney bölgesinden-Port Sudan'a kadar uzanmaktadır) petrol boru hattının da tamamlanması ile, Sudan 1999 yılından itibaren ham petrol ihraç etmeye başlamıştır.

Sudan bu gelişmeler çerçevesinde OPEC'e gözlemci üye olarak alınmıştır. Sudan'ın ileride OPEC üyesi olması da beklenmektedir.

Büyük Nil Petrol Şirketi'nin (GNPOC) yoğun keşif çalışmaları sonucu bilinen rezervlerin sayısında önemli bir artış olmuştur. Kanıtlanmış rezervlerin 2012 yılı itibariyle yaklaşık 5 milyar varil olduğunu tahmin etmektedirler. Petrol üretimi Haziran 1999'da petrol ihraç boru hattının devreye girmesini müteakiben sürekli bir artış göstermiştir. Ham petrol üretimi 2004 yılında günlük ortalama 345 bin varil iken 2010 yılında 514 bin varile ulaşmıştır.

Bir konsorsiyum olarak kurulduğu 1997 yılından 2005 yılına kadar GNPOC üretimde bulunan tek imtiyaz olmakla birlikte en önemlisi Petrodar imtiyazı olmak üzere ileri bir geliştirme aşamasında bulunan çok sayıda saha mevcuttur. GNPOC, Petrodar, Sinopec, Al Thani, Sudapet, Lundin, Petronas, CNPC, Hitech, Zafer, Express Petroleum ve High Tech Group ülkedeki mevcut petrol imtiyazlarının başlıca işletmecisi ve hissedarları arasında yer almaktadır.

Doğalgaz: Sudan'ın ortalama 3 trilyon kübik fit doğalgaz kaynakları bulunmakla birlikte henüz ticari hale getirilememiştir.

Elektrik: Sudan ekonomisi daha çok hidroelektrik üretimine bağlıdır. Roseires Barajındaki elektrik üretimi 25 mw'tır, Mavi Nil üstündeki Sennar Barajı 15 mw bir kapasiteye sahiptir ve Kasala yakınındaki Atbara nehri üzerindeki Khashm al-Girba barajı ise en fazla 12 mw elektrik üretebilmektedir.

Sudan'ın toplam elektrik üretim rakamları nehirlerin taşımış olduğu sedimentler ve mevsimsel olarak değişen su akış hızı gibi nedenlerle etkilenmektedir. Yağışlı mevsimde alüvyonlu toprak yığılmasından ötürü Roseires Barajı'nda üretim durma noktasına gelmektedir. Bu dönemlerde elektrik Hartum yakınlarındaki termal güç istasyonları vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bu istasyonlardaki kapasite en fazla 150 mw olduğu için sık sık elektrik kısıtlamaları yaşanmaktadır.

Elektrik üretim kapasitesini artırmak amacıyla yurtiçi ve yurtdışı özel sektör finansmanı ile bazı projeler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Hartum'un kuzeyinde bulunan ve Harbin Power Engineering Company adlı Çin menşeli firma tarafından inşa edilen Al-Jeili Rafinerisi yakınlarında bulunan 220 mW gücündeki gaz türbinli güç istasyonu projesidir.

Öte yandan, en büyük proje, Hartum'un kuzeyinde bulunan ve 1.250 mW gücündeki Merowe Hidroelektrik Güç İstasyonu'nun inşasıdır. 1.2 milyar dolara mal olan proje, Mayıs 2009'da faaliyetlerine başlamıştır.

DIŞ TİCARET

Sudan'ın dış ticaretinin yapısı ülke 1999 yılında petrol ihrac etmeye baŐladıđından bu yana ciddi bir Şekilde deđiŐmiŐtir. Bu tarihe kadar tarım ürünleri yıllık ortalama 500 milyon dolarlık bir kazanç sağlamıştır. Bu tarihten sonra ise %80'ini petrolün oluŐturduđu ihracattan elde edilen kazanç 2010 yılı itibariyle tahmini 10,2 milyar dolara yükselmiştir.

Petrol ihracatı dış ticaretin profilini de büyük lde deđiŐtirmiŐtir. Petrol üretiminin artması petrole bağlı sektörlerin de geliŐmesine de katkıda bulunmuŐ ve yerel rafineri ağının geniŐlemesini sağlamıştır. Petrol sektörünün geliŐimine bağlı olarak yatırım mallarının ithalatında artma olmuştur.

Petrol ihracatının geliŐiminden önce Suudi Arabistan Sudan'ın en önemli ticaret ortağı konumundadır. Suudi Arabistan zellikle Sudan canlı hayvan ihracatının en önemli alıcısı konumundadır. Petrol retimi ve ihracatındaki artıştan sonra Çin, Sudan'ın en önemli ihrac pazarı haline gelmiŐtir. Ayrıca, Japonya da Sudan'ın en önemli ihracat ortaklarından biri olmuştur.

Sudan, yaklaşık 460 milyon nüfuslu bir pazar olan Doğu ve Güney Afrika Gümrük Birliđi (COMESA) yesidir.

TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER

	2009	2010	2011*	2012*	2013*
İhracat (milyar \$)	8,2	11,4	9,7	4,6	4,4
İthalat (milyar \$)	8,4	8,8	8,2	6,5	6,7
Hacim	16,6	20,2	17,9	11,1	11,1
Denge	-0,2	2,6	1,5	-1,9	-2,3

Kaynak: BMI, (* tahmini rakamlar)

Sudan'ın İthal ve İhrac Kalemleri

İhracat	İthalat
Petrol	Makine ve Ekipmanları
Canlı Hayvan	İŐlenmiŐ rnler
Susam	TaŐımacılık Ekipmanları
Pamuk	Gıda Maddeleri
Arap Zamkı	Kimyasallar

Kaynak: T.C. Hartum Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

Serbest Bölgeler

Suakin Serbest Bölgesi

Serbest bölgenin amacı:

1. Sudan ihracatına yeni pazarlar bulmak, ham madde, yarı mamül ve nihai ürün ihracatını buradan yapmak,
2. İthal edilen ürünlere uygulanan prosedürü kolaylaştırmak,
3. Arab, İslam ve diğer ülke sermayelerinin Sudan'a gelmesini teşvik etmek,
4. Modern üretim ve pazarlama tekniklerini uygulamaktır.

Al Geili Serbest Bölgesi

Hartumun 60 km kuzeyinde, 20 km²'lik bir alanda kurulmuştur. Kuruluş amacı ve avantajı:

1. Ana petrol rafinerisine yakın olmak,
2. Hartum'daki iş ve sanayi çevrelerine yakın olmak,
3. Hava kara demir yolu ulaştırmasına ve Sudan'ı çevreleyen diğer Afrika ülkelerine yakın olmak olarak tanımlanmaktadır.

Serbest Bölgelerin Yatırımcıya Sağladığı Avantajlar:

Serbest bölgelerdeki sınai, ticari ve hizmet yatırımları aşağıdaki avantajlardan yararlanmaktadır:

- 15 yıllık bir süre boyunca kazanç vergisinden muaf olması,
- Serbest Bölge içinde çalışan yabancı ülke vatandaşlarının maaşlarının gelir vergi ve harçlarından muaf olması,
- Serbest Bölge'ye ithal edilen ya da yurt dışına ihraç edilen ürünlerin her türlü gümrük vergisinden muaf olması,
- Serbest Bölge içerisindeki gayrimenkul inşaatının her türlü vergi ve harçtan muaf olması,
- Yatırılan sermaye ile elde edilen karlar, serbest bölgede faaliyette bulunma iznine sahip herhangi bir banka aracılığıyla Sudan'dan yurt dışına transfer edilebilmesi,
- Serbest Bölge'ye yapılan yatırımların dondurulamaz ya da el konulamaz olması,
- Serbest Bölge'ye yatırım yapan firma arazisini kiralama ve üzerine anlaşılan koşullar doğrultusunda bina inşa etme hakkına sahip olması,
- Serbest Bölge'den başka ülkeye gidecek malların gümrük görevlilerinin gözetimi doğrultusunda depolanabilir olması,
- Serbest Bölge'de üretilen malların, kullanılan materyale bağlı olarak Sudan Serbest Bölgeler Şirketi'nin atadığı Komitenin biçeceği fiyat doğrultusunda, gümrük vergisinden muaf olması.

TÜRKİYE VE SUDAN İKİLİ İLİŞKİLERİ

ANLAŞMA VE PROTOKOLLER

Anlaşma Adı	İmza Tarihi	Resmi Gazete Tarih/Sayı
Ticaret Anlaşması	05.07.1980	13.11.1980/17159
Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması	02.08.1982	23.09.1982/17821
Kültür Anlaşması	02.08.1982	07.04.1987/19424
Teknik İşbirliği Anlaşması	11.10.1989	24.02.1990/20443
İkili Hava Ulaştırması Anlaşması	12.08.1998	-
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (yürürlüğe girmemiştir)	19.12.1999	-
Tarım Alanında Teknik, Bilimsel Ekonomik İşbirliği Protokolü	19.12.1999	24.08.2000/24150
Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması	19.12.1999	10.09.2000/24166
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (01.01.2006'te yürürlüğe girmiştir)	26.08.2001	17.09.2003/25232
IX. Dönem KEK Toplantısı Protokolü	16.12.2004	09.03.2005/25750
Sağlık ve Tıp Alanında İşbirliğine Dair Protokol	10.12.2003	16.01.2004/25348
X. Dönem KEK Toplantısı Protokolü	14.03.2007	04.07.2007/26572
Sağlık ve Tıp Alanında İşbirliğine Dair Protokol	28.03.2007	03.07.2009/27277
Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması	14.03.2007	27.06.2009/27271
Denizcilik Anlaşması	16.12.2004	14.04.2009/27200
Sağlık ve Tıp Alanında İşbirliğine Dair Protokol	28.03.2007	14.04.2009/27200
XI. Dönem KEK Toplantısı Protokolü	10.04.2009	-
XII.Dönem KEK Toplantısı Protokolü	03.05.2012	-
XIII.Dönem KEK Toplantısı Protokolü	06.11.2013	-

Kaynak : T.C. Hartum Ticaret Müşavirliği, T.C. Resmi Gazete

Onay sürecindeki anlaşma ve protokoller:

- İkili Hava Ulaştırması Anlaşması
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sn.Taner Yıldız'ın 26 Mayıs 2013 tarihinde Hartum'a gerçekleştirdiği seyahat sırasında Türkiye ile Sudan arasında Maden, Elektrik ve Hidrokarbon alanlarında Mutabakat Zaptı imzalanmıştır.

TİCARİ İLİŞKİLER

Son 10 yıllık veriler incelendiğinde Türkiye'nin Sudan'a olan ihracatının ve Türkiye-Sudan arasındaki ticaret hacminin düzenli bir şekilde arttığı gözlemlenebilir. İki ülke arasındaki ticaret dengesi her zaman Türkiye lehine gelişme göstermiştir.

Yıllar İtibariyle Türkiye-Sudan Dış Ticareti (Bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
2000	37.662	4.633	33.029	42.295
2001	54.509	1.392	53.117	55.901
2002	55.939	12.405	43.534	68.344
2003	63.791	7.143	56.648	70.934
2004	88.442	12.079	76.363	100.521
2005	145.161	7.955	137.206	153.116
2006	216.967	7.623	209.344	224.590
2007	179.697	8.400	171.297	188.097
2008	233.861	9.208	224.653	243.069
2009	244.805	7.262	237.543	252.067
2010	227.615	5.215	222.400	232.830
2011	243.761	9.370	234.391	253.131
2012	279.665	11.171	268.494	290.836
2013	286.754	26.330	260.424	313.084
2013 / 6	134.043	19.766	114.277	153.809
2014 / 6	157.284	5.321	151.963	162.605

Kaynak : TÜİK

2012 yılında Sudan'a ihracatımız bir önceki yıla göre yaklaşık %15 oranında bir artışla 279 milyon dolar olarak gerçekleşirken, Sudan'dan ithalatımız %19 oranında bir artışla 11 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

2013 yılında ise Sudan'a ihracatımızdaki büyüme oranında azalma görülmüş olup, ihracatımız bir önceki yıla göre yaklaşık %2 oranında artarak 286 milyon dolara ulaşmış, ithalatımız ise % 135 oranında büyük bir artış göstererek 26 milyon dolara ulaşmıştır.

Sudan'a ihraç ettiğimiz ürünlerin başında makina ve cihazlar, sebze, gıda ürünleri, demir ve çelik, demir ve çelikten eşya, değirmencilik ürünleri yer alırken ithalatımızda başlıca kalemler yağlı tohum ve meyvalar ile ham post ve derilerden oluşmaktadır.

Fasıl Bazında Türkiye'nin Sudan'a İhracatı (\$)

FASIL ADI	2012	2013
Kazan, makine ve cihazlar, aletler ve parçaları	39.987.381	43.627.226
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	28.838.782	33.568.961
Demir veya çelikten eşya	17.674.054	23.924.231
Değirmencilik, ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni	21.680.792	19.152.586
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	11.393.410	18.002.966
Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	22.494.153	17.496.761
Elektrikli Makine ve cihazlar, aksam ver parçaları	11.495.382	16.084.585
Plastik ve plastikten mamul eşya	10.710.021	10.913.793
Demir ve çelik	35.830.695	7.585.739
Diğer	79.560.585	78.343.507
Toplam	279.665.255	268.700.355

Kaynak: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu

Fasıl Bazında Türkiye'nin Sudan'dan İthalatı (\$)

FASIL ADI	2012	2013
Yağlı tohum ve meyvalar, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemi	2.008.112	17.288.362
Ham postlar, deriler ve köseleler	3.502.187	2.768.080
Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, metaller, inciler, mücevher	0	2.741.454
Şeker ve şeker mamulleri	4.483.164	1.643.549
Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	806.123	964.988
Diğer	371.831	1.887.685
Toplam	11.171.417	26.330.095

Kaynak: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu

MÜTEAHHİTLİK HİZMETLERİ İLE YATIRIMLAR

Türk müteahhitleri Sudan'da bugüne kadar 2.24 milyar dolar değerinde 64 projeye imza atmıştır.

Sudan, yatırımcılara birçok kolaylık sağlamakta ve on yıla varan vergi muafiyetleri sunmaktadır.

- Sudan'da bir çok sektörde yerleşik ve iş yapan Türk firmaları faaliyet göstermektedir. Bunlar; müteahhitlik, dekorasyon, mobilya, su sondajları, kapı, pencere, PVC ve inşaat malzemeleridir.
- Ülkemiz açısından Sudan, gerek liman imkanları ve gelişme potansiyeli ile Doğu Afrika ülkelerine bir giriş kapısı konumundadır. Doğu ve Güney Afrika Ülkeleri Ortak Pazarı COMESA (Common Market for Eastern and Southern Africa) üyesi ülkelere (Angola, Burundi, Komoros, Eritre, Etyopya, Kenya, Lesotho, Madagaskar, Malavi, Mauritius, Mozambik, Namibya, Ruanda, Sudan, Swaziland, Tanzania, Uganda, Zaire, Zambiya, Zimbabve) girişte Sudan'ın üs ülke olarak kullanılması fayda sağlayacaktır. Bu üye ülkeler arasındaki mevcut gümrük muafiyetleri de Sudan'da yatırım yapan ya da yapacak olan yabancı şirketlere büyük imkanlar sunmaktadır.
- Sudan müteahhitlik pazarı ülkemiz açısından önemli bir potansiyel pazar niteliğindedir. Bugüne kadar Sudan'da gerçekleştirilen projelerin toplam bedeli 1,9 milyar dolardır. Türk müteahhitlik firmaları Sudan köprü, altyapı, yol, bina projeleri gerçekleştirmiştir. Özellikle 1999 yılından itibaren petrol çıkarılmaya ve ihrac edilmeye başlanması ile Sudan Hükümetince son derece zayıf olan altyapının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu kapsamda ülkede başta yol, köprü, konut, baraj, elektrifikasyon projeleri olmak üzere, bir çok proje mevcuttur.
- Sudan'da elma, armut, üzüm, kayısı, erik, yeni dünya, şeftali, kiraz, vişne, incir, kestane gibi ülkemizde bolca yetişen meyveler yetişmemektedir. Ayrıca, ülkede seracılık henüz yeterince bilinmemektedir. Üreticilerin seracılıkla ilgili olarak Ürdün ve Suudi Arabistanlı işletmecilerle temasları bulunmaktadır. Seracılık ve modern tarım uygulamalarında kullanılan alet, makina ve ekipmanlar konusunda ülkemizin de ihracat şansı bulunmaktadır. Ayrıca, Sudan'da kuru üzüm, kuru incir, kuru kayısı, kayısı pestili gibi ürünlerin tüketimi özellikle Ramazan ayında artmaktadır.
- Sudan'da sondajla su çıkarma işine ihtiyaç vardır. Ülkede 3000 civarında su kuyusu açılması planlanmakta olduğundan sondaj makine ve ekipmanına ihtiyaç duyulmaktadır.
- Sudan'da tekstil fabrikalarının çok azı faaliyettedir. Bunun başlıca nedenleri eski makinelerin kullanılması, yedek parça sorunu, verimsizlik, kalitenin çok düşük olması ve elektrik kısıntılarıdır. Türkiye'den Sudan'a tekstil makineleri ihrac edilebilir.
- Benzer şekilde, cam sektöründe cam üretimi yapan birçok küçük işletme olup, bu tesislerdeki makine ve ekipmanın eski olması nedeniyle üretilen cam ürünlerinin kalitesi de çok düşüktür.

- Kimya sanayiinde boya, sabun, plastik, lastik, gübre, haşere ilaçları, sülfür ve parfüm üretimi yapılmaktadır.
- Gıda sanayiinde modern bir üretim tesisi bulunmamaktadır.
- Ülkede modern mezbaha, et ve süt işleme tesislerine ihtiyaç vardır. Diğer taraftan, ziraat makinelerine, traktörlere, pulluk, mibzer ve sulama tesislerine ihtiyaç duyulmaktadır.
- Sudan'da canlı hayvan kaynakları oldukça boldur. Türkiye'deki deri sanayimizin ham deri ve kösele ihtiyacını karşılamak için Sudan'daki böylesi bir kaynağı değerlendirmesi bu sektörümüz için üretim maliyetlerini düşürücü bir unsur olacaktır.
- Sudan'da bulunan karayolları ve demiryolları ağı oldukça zayıftır. Bu durum yeni kara ve demiryollarının inşa edilmesi ve gerekli ekipmanların ve bu yollarda gidecek orta ve ağır vasıtaların ve yan sanayisinin ithalini gündeme getirmektedir.

TÜRK - SUDAN İŞ KONSEYİ

Türk-Sudan İş Konseyi (2008)		
	<p>Muhatap Kuruluş : Sudan İşadamları ve İşverenler Federasyonu Türk Tarafı Başkanı : Abdulkadir Taçyıldız Firma ve Ünvanı : Doğalca Tarım Ürünleri ve Hayvancılık İşletmesi A.Ş. Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Karşı Kanat Başkanı : Soud Mamoun Elberier</p>	

Geçmiş Dönem İş Konseyi Etkinlikleri

Sudan Cumhuriyeti Dış Ticaret Bakanı Sn. George Buryenk Newmby'nin Katılımıyla Sudan'da Yatırım Olanakları ve İş Yapma Semineri, 15 Mart 2007, İstanbul

Sudan Cumhurbaşkanı Sayın Hasan Ahmed El Beşir Onuruna TOBB / DEİK Tarafından Düzenlenen Çalışma Yemeği ve Türk – Sudan İşadamları Toplantısı, 22 Ocak 2008 İstanbul

Sudan Maliye Bakanı Ekselansları Dr. Awadh Ahmed Al Gaz'ın Katılımlarıyla Türk-Sudan İş Konseyi Tarafından Düzenlenen Toplantı, 5 Ekim 2009, İstanbul

Sudan Ankara Büyükelçisi Sn. Omer Haidar A. ELSHAREEF ile Çalışma Yemeği, 9 Şubat 2011, Ankara

Türk-Sudan İş Konseyi Yürütme Kurulu heyet ziyareti, 06- 12 Ocak 2012, Sudan

Türk-Sudan İş Konseyi Yürütme Kurulu Üyelerinin Sudan Ankara Büyükelçisi Sn. Omer Haider Abu Zaid'e düzenledikleri Nezaket Ziyareti, 23 Ocak 2013, Ankara

Sudan Ankara Büyükelçisi Sn. Ömer Haydar ABU ZAID ile Toplantı, 31 Ocak 2013, TOBB Plaza, İstanbul

T.C. Enerji ve Tabii Kaynakları Bakanı Sn. Taner Yıldız'ın Hartum Ziyaretine İş Konseyi Başkanı düzeyinde katılım, 26 Mayıs 2013, Hartum

Yeni Atanan Sudan Ankara Büyükelçisi Sn. Osman Eldirdiri ile Tanışma Yemeği, 23 Eylül 2013, Ankara

Türkiye-Sudan Karma Ekonomik Komisyonu 13.Dönem Toplantısına Katılım, 3-6 Kasım 2013, Hartum

Sudan Başkonsolosluğu Ekonomi Müsteşarlığı Görevine Yeni Atanan Sn. Elamin Adam Abuelgasim Yahia ile Tanışma Toplantısı, 9 Aralık 2013, İstanbul

Sudan Maliye Bakanı Sn. Magdi Hassan Yassin ve Beraberindeki Heyet ile Çalışma Yemeği, 27 Mayıs 2014, İstanbul

SUDAN İLE TİCARİ VE EKONOMİK İLİŞKİLERDE YAŞANAN SORUNLAR

- Sudan, sanayi ürünlerimiz için önemli bir pazar olup bu çerçevede özellikle tekstil ve deri, kimya sanayi, yapı malzemeleri, gıda işleme sanayi ve tarım ve hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren firmalarımızın Sudan'da yatırıma yönlendirilmesinde fayda görülmektedir. Bunun dışında ihracat mezbahaları, nakliye ve soğutma hizmetleri, canlı hayvan nakliyatı, balıkçılık, kümes hayvanı üretimi ve süt ürünleri üretimi konusunda ciddi yatırımlara ihtiyaç bulunmaktadır. Bakliyat, hububat, un gibi gıda ürünleri ile demir-çelik ürünleri başta olmak üzere inşaat malzemeleri, gıda işleme ve iş makinelerinin Sudan'a ihracat potansiyeli bulunmaktadır.
- Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu ve ithal ettiği yağlı tohumlara ilişkin olarak Sudan'da tarım arazileri tahsis edilmesi ve Türk yatırımcıların teşvik edilerek tarımsal üretim yapmasının sağlanması iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere önemli bir katkı sağlayacaktır.
- Sudan hükümetinin uyguladığı özelleştirme politikası kapsamında ihaleye çıkarılacak fabrikaların devlet desteği sağlanarak uygun koşullarda alınması, ülkedeki Türk yatırımcı sayısının artmasına katkı sağlayacaktır.
- İki ülke arasında para transferlerinde yaşanan güçlükler nedeniyle Türk ve Sudan bankaları arasında muhabirlik ilişkilerinin geliştirilmesi ticaretin geliştirilmesi yolunda büyük fayda sağlayacaktır.
- Sudan Çalışma Bakanlığı tarafından Türk işçilere çalışma izni verilmesinde güçlükler yaşanmaktadır.
- Sudan'a değişik ülkelerden yapılan ithalatta gümrük vergisi oranı aynı olmasına rağmen, gümrük yükü hesaplanırken uygulanan referans fiyatlar ülkelere göre değişiklik arz etmektedir. Türkiye bir Avrupa ülkesi olarak değerlendirilmesi nedeniyle yüksek referans fiyata tabidir. Bu durum, Sudan'a ithalatta ülkemiz aleyhine haksız rekabete yol açmaktadır.
- Türkiye ile Sudan arasında doğrudan gemi hattının mevcut olmaması nedeniyle malların ulaştırılmasında gecikmeler yaşanmaktadır.

FAYDALI BİLGİLER

Diplomatik Misyon Temsilcilikleri

T.C. Hartum Büyükelçiliği

Adres: House No: 21, Block No: 84, Baladia Str. P.O.Box: 771 East Khartoum-Sudan
Tel: +249-183-794-215 / 216
Faks: +249-183-794-218
E-mail: embassy.khartoum@mfa.gov.tr

T.C. Hartum Ticaret Müşavirliği

Adres: Farah Abdelmageeed Farah Building, Alnus Street, Elriyadh Square 18, No:9, Khartoum-Sudan
Tel: +249-183-227-001
Fax: +249-183-245-177
E-mail: hartum@ekonomi.gov.tr

Sudan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği

Adres: Mahatma Gandhi Cad., No:48, GOP, Çankaya, Ankara
Tel: 0312-446-63-27 / 0312-446-63-28
Fax: 0312-446-85-06
E-mail: ankara@mfa.gov.sd

Sudan Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu

Adres: Menekşeli Sok. No:16 1.Levent / İstanbul
Tel: 0212-281-74-41 / 42
Fax: 0212-269-09-63
E-mail: sud.istanbul@gmail.com

İnternet Adresleri

Sudan Yatırım Ajansı - www.sudaninvest.org

Sudan Cumhuriyeti Finans ve Ulusal Ekonomi Bakanlığı – www.mof.gov.sd

Vize Uygulamaları

Diplomatik Pasaport hamilleri, Sudan'a yapacakları turizm amaçlı seyahatleri veya transit geçişlerinde, Sudan'da toplam ikamet süresi, ilk giriş tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde, 180 gün içerisinde 90 günü geçmemek kaydıyla vizeden muaftır.

Hizmet, Hususi ve Umuma Mahsus Pasaport hamilleri ise vizeye tabidir. Umuma Mahsus Pasaport hamilleri 30 güne kadar ikamet süreli tek giriş vizelerini Hartum Uluslararası Havaalanı'nda bandrol tatbikiyle (105 ABD Doları) alabilirler.

Resmi Tatiller

1 Ocak	Bağımsızlık Günü
7 Ocak	Mısırlı Hristiyanların Noeli
Değişken tarihli	Mevlit Kandili
15 Nisan	Mısırlı Hristiyanların Paskalyası
30 Haziran	Devrim Günü
Değişken tarihli	Şeker Bayramı
Değişken tarihli	Kurban Bayramı
Değişken tarihli	İslami Yeni Yıl
25 Aralık	Noel

KAYNAKÇA

Raporlar

- Sudan Ülke Raporu, 2013, T.C. Hartum Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği.
- Sudan Ülke Raporu, 2013, T.C. Ekonomi Bakanlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr/upload/A3117418-D8D3-8566-4520985506BAE36D/Sudan.pdf> [28.07.2014 tarihinde giriş yapıldı].

Web siteleri

- Business Monitor International (BMI), <http://www.businessmonitor.com>
- Economic Intelligence Unit (EIU), <http://www.eiu.com>.
- International Monetary Fund (IMF) Data Mapper, <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>.
- International Trade Center (ITC) Trade Map, www.trademap.org.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>.
- T.C. Resmî Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx>.
- The World Bank, <http://www.worldbank.org/en/region/afr>.
- The World Factbook, Central Intelligence Agency (CIA), <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <http://www.tuik.gov.tr>.
- World Trade Organization (WTO), <http://www.wto.org>.